

Mihaela Lovrić

Maria Špilera 9, HR-51000 Rijeka
mihaela.lovric@yahoo.com

Zimmermann o spoznaji istine

Sažetak

Prilog osvjetljava pitanje istine u misli istaknutog hrvatskog filozofa 20. stoljeća – Stjepana Zimmermanna (1884–1963), koji pitanje istine drži ne samo temeljnim pitanjem filozofije nego i znanosti općenito. Svaka je znanost, prema njegovu mišljenju, upućena na noetiku – filozofsku nauku o istinitoj spoznaji. Osnovni je zadatak noetike odgovoriti na pitanje: ima li apsolutne istine, tj. vrijedi li ikoga istina ne samo s obzirom na čovjeka (relativno) nego i nezavisno od njega kao spoznavaoa (apsolutno)? U nalaženju odgovora Zimmermann se drži objektivističkog nazora u skladu s kojim »spoznaju« definira kao određivanje subjekta po objektu. Služeći se ključnim dokazom objektivističke noetike – neposrednim očitovanjem intendirane stvarnosti u sudu – Zimmermann proširuje vrijednost istinite spoznaje izvan granica zakona našega mišljenja, te je utemeljuje u objektivnom bitku.

Ključne riječi

Stjepan Zimmermann, apsolutna istina, relativna istina, objektivizam, subjektivizam, intencionalnost

Uvod

Stjepan Zimmermann upamćen je kao vodeći predstavnik hrvatske neoskolastike, a mnogi ga ubrajaju i među najplodnije hrvatske filozofe prošloga stoljeća.¹ U brojnim djelima, člancima i raspravama, među ostalim temama, bavio se pitanjem granica i vrijednosti ljudske spoznaje (napose obrađeno u djelima *Opća noetika*, *Nauka o spoznaji* i *Temelji filozofije*), opravdanjem metafizike nasuprot Kantovoj kritici (središnja tema djela *Kant i neoskolastika*, izdanog u dva sveska) te pitanjem Božje opstojnosti i smisla života (u djelima *Smisao života*, *Filozofija i religija*, *Filozofija života* i *Kriza kulture*). No, možemo reći da u svim djelima prepoznajemo jedan temeljni poticaj njegova promišljanja, a to je težnja za spoznajom istine.

Odnos filozofije i ostalih znanosti glede pitanja o istini

Kako bismo misaonim putem dohvatili narav, uzroke i zakone koji leže u temeljima svijeta koji nas okružuje, potrebno je ustanoviti jesmo li uopće sposobni

1

Ivan Tadić u svojoj knjizi *Filozofska misao Stjepana Zimmermanna* donosi detaljan popis Zimmermannovih knjiga (ukupno 23) i članaka, kao i bibliografije o njemu. Ovdje nalazimo podatak o 249 Zimmermannovih rasprava, članaka, prikaza, osvrtu i drugih tekstova objavljenih za njegova života u nizu novina i znanstvenih časopisa, od kojih navo-

dimo najznačajnije: *Rad*, *Ljetopis Jugoslavenske odnosno Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, *Bogoslovska smotra*, *Nastavni vjesnik*, *Philosophisches Jahrbuch*, *Acta Pontificiae Academiae Romanae* i dr. Vidi: Ivan Tadić, *Filozofska misao Stjepana Zimmermanna. Izabrani vidovi s bibliografijom*, Crkva u svijetu, Split 2010., str. 151–199.

spoznati istinu i ukoliko jesmo – koji je njen opseg i koja je njena vrijednost? Mnogi upravo glede razrješavanja ovoga pitanja vide primarnu funkciju filozofije u odnosu na druge znanosti. Ako znanosti nastoje čovjeku pružiti određeno znanje o svijetu, njihova sudbina, uvjeren je Zimmermann, ovisi o filozofskom razrješavanju pitanja istine:

»Znanosti imaju pravo na obstanak baš po tome, što nam pružaju neke spoznaje. Pitanje o obstanku svih znanosti zavisi od toga, kakova je naša spoznaja: da li uopće postoji ikoje nedvojbeno istinito znanje; da li je istinito znanje samo za nas ljude istinito (relativno, subjektivno), a ne apsolutno ili objektivno ili takovo, da vrijedi za kojemu drago spoznajno biće; da li vrijedi samo u obsegu opažajnog spoznavanja (iskustva), ili također preko iskustvenih (empiričkih granica), metempirički, metafizički...? Po ovim pitanjima možemo već sada razabrati, čime se bavi nauka o spoznaji. Po toj nauci tek doznajemo, da li su moguće znanosti i kako su moguće: kojim putevima (metodama) polaze i do kojih granica dopiru. Sudbina je znanosti ovisna o našoj nauci.«²

Ostale znanosti, iznoseći rezultate svojih istraživanja, pretpostavljaju mogućnost istinite spoznaje, dok se upravo na filozofskim temeljima ta mogućnost dokazuje ili opovrgava. Stoga Zimmermann tvrdi da se opravdanje ostalih znanosti svodi na ispitivanje uvjeta mogućnosti istinite spoznaje koje provodi filozofija – točnije, grana filozofije koju nazivamo noetika:

»Upravo na početku svake znanosti stoji pitanje o vrijednosti istine, o granicama istinitog znanja; zato je svaka znanost ovisna od noetike, filozofske nauke o istinitom znanju ili o spoznaji.«³

Dok filozofija zauzima osobit položaj u odnosu na druge znanosti, unutar pojedinih filozofskih disciplina primarno mjesto, prema Zimmermannovu mišljenju, pripada noetici – znanosti koja se »bavi spoznajom (= materijalni objekat), i to upravo gledom na njezin karakter istine (= formalni objekt)«.⁴ Tek nakon što noetika dokaže mogućnost istinite spoznaje, filozofija i ostale znanosti (ukoliko nastoje otkriti istinu o svijetu i čovjeku) dobit će potrebno polazište za daljnje istraživanje. Stoga Zimmermann piše: »Od nauke o spoznaji zavisi biti ili ne biti filozofije.«⁵ Osnovni zadatak noetike naš autor vidi u nalaženju odgovora na pitanje: ima li apsolutne istine, tj. vrijedi li ikoja istina ne samo s obzirom na čovjeka (relativno) nego i nezavisno od njega kao spoznavaoca (apsolutno)?

Potaknut time što se u suvremenoj filozofiji njegova doba »ograničuje doseg ljudske spoznaje na iskustveni svijet, a skeptički odbija svaka metafizička spoznaja«,⁶ Zimmermann polaže sve napore kako bi dokazao upravo suprotno – naime, da je metafizička spoznaja (napose ona o Bogu) moguća.⁷ Kako bi opravdao mogućnost racionalne metafizike, Zimmermann drži da najprije treba riješiti pitanje o vrijednosti racionalne spoznaje uopće:

»Hoćemo li dokazati, da zaista jesmo sposobni spoznati metafizičke istine, t. j. istine o prekoiskustveno zbiljskim (realnim) predmetima, treba prije toga biti na čistu, da li uopće možemo spoznati nešto realno. Možda ni iskustveni (opažanju pristupni) predmeti nijesu realni, nego samo idealni: plod ideja, a ne od njih nešto nezavisno! Mi doduše držimo, da na pr. ova vidno i dodirno opažana knjiga postoji, ako je i ne opažamo, dakle neovisno od ičijeg opažanja, – ali nije dosta tako 'držati' ili uvjeren biti, nego to treba dokazati; jer se može i drugačije misliti, naime, da sav tjelesni (vanjski, osjetilni) svijet postoji samo kao pojava u našoj opažajnoj svijesti, dakle samo kao usvijesno realan, a ne izvansvijesno realan.«⁸

Kako bi otkrio istinu o smislu života i Božjoj opstojnosti, Zimmermann najprije nastoji dokazati da je spoznajni subjekt sposoban dosegnuti spoznaju koja ima karakter apsolutne (o spoznajnom subjektu neovisne) istine. Jasno je da se time zalagao za primat noetike pred metafizikom.⁹ Istaknimo još jednom kako noetika, kod Zimmermanna, dobiva ključnu ulogu u opravdanju

filozofskog, i općenito znanstvenog, traganja za apsolutnom istinom, ali da je njen temeljni cilj dokazati opravdanost racionalne metafizike, osobito nasuprot Kantovoj kritici.

Zimmermann je upravo u opreci s Kantovim učenjem metodički razvijao vlastitu noetičku misao. Cilj obračuna s Kantom je jasan – pronaći put koji će otvoriti vrata spoznaje prema onome što nadilazi područje fenomena. Pitanja s kojima se Zimmermann pritom suočava mogu se sažeti na sljedeća:

»... da li je čovjek sposoban sa sigurnošću spoznati istinu, nadalje kako čovjek dolazi do istine, po čemu može čovjek razaznati, da je upoznao istinu, i napokon u kojem opsegu vrijedi istinita spoznaja tj. da li samo u sjetilnom svijetu ili ujedno u svijetu, koji našim sjetilima nije prisutan.«¹⁰

Zimmermann ujedno tvrdi kako su posljedice Kantova nazora pogubne ne samo za metafiziku nego i za ostale znanosti. Naime, Kantovo ograničenje istinite spoznaje unutar okvira spoznajnog subjekta, prema Zimmermannovu mišljenju, vodi u noetički subjektivizam što posljedično dovodi do nijekanja same mogućnosti spoznaje apsolutne, o subjektu neovisne istine.¹¹ Naš autor ističe da je subjektivizam poguban za svako (ne samo metafizičko) nastojanje oko znanstveno vrijedne i istinite spoznaje. Naime, sve znanosti se bave:

»... svojim predmetima, u koliko ove predmete naši pojmovi (primitivni i izvedeni) reprezentiraju. Kad dakle reprezentacije ne bi bile u snošaju s nečim, što nije istovetno sa subjektivnim našim tvorinama, tad bi se *sve znanosti bavile jedino ovim subjektivnim tvorinama.*«¹²

2

Stjepan Zimmermann, »Nauka o spoznaji«, *Bogoslovska smotra* XXXI. (1943.) br. 1–2, str. 1–29, ovdje str. 2.

3

Stjepan Zimmermann, *Filozofija i religija. Filozofijske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelj vjere*, Zagreb 1936., str. 9. Vidi također: *Nauka o spoznaji*, Izdanje nakladnog odjela hrvatske državne tiskare, Zagreb 1942., str. 4.

4

Stjepan Zimmermann, *Opća noetika: teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti*, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1926., str. 7.

5

S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 4.

6

Stjepan Zimmermann, *Kant i neoskolastika. II. dio: studije*, Tisak Nadbiskupijske tiskare, Zagreb 1921., str. 41.

7

Kako bi ostvario svoju nakanu, Zimmermann se nastoji pridržavati razumske metode istraživanja te u svojim djelima često ističe da se istina dostiže »logičkim (racionalnim, posrednim) putem dokazivanja, zaključivanja, pomoću iskustva i spoznajnih načela«. S. Zimmermann, *Filozofija i religija. Filozofijske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelj vjere*, str. 10.

8

S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. VII.

9

Zimmermann pojašnjava: »... držim, da valja noetiku uzeti ispred ontologije. I vrijednost svih ontoloških (metafizičkih) pojmova (koji izriču najopćenitija određenja bitka, toū esse) zavisi od općenog pitanja o vrijednosti spoznaje; dogod ne znamo, da li pojmovna spoznaja uopće imade realnu vrijednost, ne možemo to pitanje posebice tretirati kod pojedinih metafizičkih pojmova. Istom kad je noetičar odgovorio na pitanja o spoznajnim predmetima koliko su spoznani, pa ako se tek ispostavi, da predmeti imadu zaseban bitak, a ne samo spoznajan – nastavlja ontolog promatranjem predmetā kako su u sebi (a ne samo u spoznaji sadržani).« Stjepan Zimmermann, »Sistematsko-didaktički uvod u filozofiju«, *Bogoslovska smotra* XIV. (1926.) br. 2, str. 137–155, ovdje str. 150.

10

S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 41. Vidi također: *Nauka o spoznaji*, str. 4.

11

Stjepan Zimmermann, *Filozofija i religija. Filozofijske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelj vjere*, sv. II, Zagreb 1937., str. 15.

12

S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 168.

Zimmermann, nadovezujući se na ovu problematiku, na drugome mjestu pomalo ironično argumentira kako se u tom slučaju dolazi do apsurdne tvrdnje da:

»Kopernik, Galilei, Kepler i Newton nisu upoznali zakone realnog svijeta, nego zakone svijesti ljudske; da nam zakoni fizičkog gibanja, magnetizma i elektriciteta govore samo o našoj svijesti, a ne o stvarima izvan svijesti; da mineralog govori o kristalnim formama svijesti; da biolog i fiziolog ispituju organske funkcije unutar svijesti, itd. Svijet je postao = svijest, a prirodne nauke = nauke o svijesti.«¹³

No, znanosti se ne bave samo ispitivanjem subjektivnog zbivanja nego idu za tim da upoznaju predmete, a to je, prema Zimmermannovu mišljenju, »moguće samo uz pretpostavku objektivne vrijednosti naših pojmova«.¹⁴ Time ističe kako i sudbina iskustvenih znanosti, ne samo metafizike, ovisi o prihvaćanju ili neprihvatanju mogućnosti spoznaje realnog svijeta.

Zimmermann na taj način nastoji pokazati da je metafizika jednako iskustvena znanost kao i prirodoslovlje te da su prirodoslovlje i ostale pozitivne znanosti u gotovo istoj mjeri neiskustvene kao i metafizika.¹⁵ Naime, sve iskustvene znanosti nastoje upoznati ono što je općenito i nužno, te time, ako je Kant u pravu, prelaze u metafizičku sferu. Stoga Zimmermann dolazi do sljedećeg zaključka:

»Tko bi rekao, da je Kant uništio metafiziku zato, što je dokazao, da ne možemo upoznati stvari po sebi, taj bi morao reći, da je Kant uništio i prirodne nauke. Dakako uz pretpostavku, da prirodne nauke hoće upoznati realni svijet ili da je njihova zadaća upoznati 'stvari po sebi', a ne da hoće upoznati o stvarima neovisne načine znanja.«¹⁶

Ivan Devčić, teolog i filozof koji se u svojim djelima bavio i Zimmermannovom filozofijom, osvrćući se na njegovo stajalište o srodnosti spoznajnog puta metafizike i iskustvenih znanosti, ističe kako mu se »ipak čini prejakom Zimmermannova usporedba metafizike s prirodnim (i drugim) znanostima«. Naime, nastavlja Devčić:

»... usporedba 'šepa' zbog toga što prirodne znanosti uspostavljaju, pomoću načela uzročnosti, 'most' između empirije i nepojavne stvarnosti, a metafizika između empirije i onoga što je ne samo nepojavno nego i nepojavljivo. Čini se da Zimmermann o toj bitnoj razlici nedovoljno vodi računa.«¹⁷

Znanosti proučavaju i donose sudove o onome pojedinačnome, dok metafizika nastoji spoznati cjelinu postojećeg (pojavnu i nepojavnu realnost). I sam Zimmermann, svjestan ove razlike, piše: »metafizika mora obuhvatiti ne samo ono, što je neiskustveno, nepojavno, nego i pojavni ili iskustveni bitak; ona obuhvata sve, što god jest na bilo koji način«.¹⁸ U tom smislu možemo se složiti da je Zimmermannovo svodenje metafizike na razinu ostalih znanosti pretjerano. Istaknimo da ostale znanosti pretpostavljaju postojanje svoga predmeta, dok metafizika tek treba dokazati postojanje vlastitog područja zanimanja – onog nematerijalnog, neiskustvenog, transcendentnog. No, Zimmermannu nije cilj tvrditi da metafizika i druge znanosti imaju jednako područje istraživanja, nego je njegova nakana pokazati da i jedna i druge gube osnovicu za svoje istraživanje ukoliko sve što spoznajemo ima samo subjektivnu vrijednost. Uzevši u obzir navedenu nakanu može se reći da Zimmermann opravdano tvrdi da je u interesu opstanka svih znanosti, ne samo metafizike, da noetika dokaže objektivni karakter spoznaje:

»Nikojem zadatku ne može znanost pristupiti, nikoje načelo ne smije prisvojiti, dok se ne zna da li su ta (misaona, logička) načela opravdana, da li predstavljaju objektivnu istinu i dokuda vodi neki logički postupak. Barem je dakle toliko van sumnje, da svaka znanost ovisi o noetici, sve

druge znanosti pretpostavljaju filozofiju. Utoliko je ona prva znanost. Ona po noetici kaže svima znanostima koliko imaju prava na opstanak, a samo sebi odgovara, da li u pravcu metafizike ima pravo na dignitet znanosti.«¹⁹

Zimmermannov objektivizam

Filozofsko je istraživanje ljudske spoznaje sve do Novoga vijeka svoju pažnju pretežno usmjeravalo objektu, tj. svijetu izvan čovjeka, dok se pitanje subjektivnih preduvjeta spoznaje uglavnom nije niti postavljalo. Vjerovalo se da čovjek spoznaje svijet onakvim kakav on doista jest.²⁰ Takav naivni realizam bio je gotovo neosporavan sve do modernoga doba kada ga je počeo napadati sve veći broj filozofa među koje u prvom redu možemo ubrojiti Berkeleya, Kanta i idealiste 19. stoljeća. Tek nakon Kanta, koji čini preokret k subjektu (poznat kao kopernikanski obrat), filozofija spoznaje počinje intenzivnije propitivati ulogu subjektivnih faktora u procesu spoznaje usmjeravajući svoj interes na analizu odnosa spoznajnog subjekta i objekta na koji je spoznaja usmjerena. U skladu s tim opažanjem Zimmermann napominje:

»Snošaj između misaonog subjekta i objekta jest glavni problem, oko kojeg se razvija sva moderna filozofija od Kanta do danas.«²¹

Čini se kako se rastući skepticizam i relativizam s početka 20. stoljeća, u kojemu je živio i djelovao Zimmermann, zadržao sve do danas. Bila bi velika greška kada bi teret sadašnjeg stanja pokušali »svaliti« na Kantova leđa, no Zimmermann tvrdi da Kant nije sasvim nevin. Naime, naš ga je autor optužio za poticanje jedne vrste relativizma – i to onog spoznajnog:

»Pozivanjem na Kanta dobiva svoj klasično znanstveni pretekst onaj teoretski indiferentizam i skepticizam, kojim je obilježen moderni mentalitet filozofiranja.«²²

13

Stjepan Zimmermann, *Temelji filozofije. Historijsko-kritička orijentacija*, Matica hrvatska, Zagreb 1934., str. 174.

14

S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 174.

15

Vidi: Ivan Devčić, »Zimmermannovo opravdanje racionalne metafizike«, u: Vladimir Stipetić (ur.), *Život i djelo Stjepana Zimmermanna – zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 5. listopada 2000. u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2002., str. 33–43, ovdje str. 42.

16

S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 159.

17

I. Devčić, »Zimmermannovo opravdanje racionalne metafizike«, str. 42.

18

S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 159.

19

Stjepan Zimmermann, *Znanost i vjera*, neobjavljen spis pohranjen u arhivu Franjevačkog samostana u Zagrebu, kutija br. IX, str. 217. Uz nužnost dokazivanja objektivne vrijednosti spoznaje,

Zimmermann ističe kako je i za metafiziku i za ostale znanosti važno opravdati i vrijednost osnovnih načela kojima se one služe u spoznavanju: »Metafizičkim se načelima služe sve znanosti. One se njima izričito ne bave, pretpostavljaju ih. Ali bez metafizike, koja ih napose istražuje, ne mogu biti ni znanosti, koliko je za njihovu mogućnost potrebno opravdanje osnovnih spoznajnih načela.« S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 192.

20

Usp. Ivan Macan, *Filozofija spoznaje*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 1997., str. 15.

21

S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 317.

22

Stjepan Zimmermann, »Religija u Kantovoj filozofiji. O 200. godišnjici Kantova rođenja 22. IV. 1724.«, *Bogoslovska smotra* XII. (1924.) br. 2, str. 129–136, ovdje str. 130. U *Općoj noetici* Zimmermann se s jednakom izravnošću obraća Kantu: »Od Kanta ovamo izbija u filozofijskom mišljenju osobito jedna tendencija, a to je zaziranje od svake metafizike (agnostičizam). Ovaj moderni filozofijski duh imade svoj zametak u Kantovom subjektivizmu.« S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 415.

Ono što Zimmermann predano kritizira je rezultat Kantove filozofije, a to je subjektivizam s obzirom na fenomene i agnosticizam s obzirom na noumene, što na kraju vodi do obaranja realne metafizike kao i nijekanja mogućnosti govora o Bogu.²³ Nasuprot Kantovu subjektivizmu, Zimmermann će braniti noetički objektivizam koji drži da istina nije samo relativna, nego da ona važi apsolutno, tj. da ima objektivnu vrijednost. On će, nastavljajući na neoskolastičku misao, naučavati realnost izvanjskoga, o osjetilima i zamjećivanju neovisna svijeta, koji je jedini mjerodavan za istinitu spoznaju i čini je objektivno istinitom.²⁴

Prije nego li se upustimo u detaljnije iznošenje Zimmermannova objektivističkog nauka, napomenimo da on ne prihvaća naivni realizam koji tvrdi da čovjek izravno opaža realne predmete. Vjerujući da je prvi objekt naše spoznaje određeni svjesni sadržaj koji je u odnosu s realnim predmetima, Zimmermann odbacuje naivni realizam te prihvaća umjereni (znanstveni) realizam. Kritički odnosno znanstveni realizam, kako ga Zimmermann naziva i koji zastupa, drži da mi izravno opažamo samo sadržaje svijesti koji odgovaraju realnim predmetima, a neizravno realne predmete. Naime, predmeti koji su transcendentni u odnosu na subjekt, utječu na subjektova osjetila i on ih osjetilno opaža.²⁵ Zimmermann je, dakle, uvjeren da postoji povezanost između opaženih sadržaja s realnim, objektivnim svijetom, kao i da je čovjeku moguće spoznati objektivni, realni svijet, a ne samo pojave (fenomene) kako je to učio Kant.²⁶

Kako bi iznijeli temeljne crte Zimmermannova objektivizma, potrebno je najprije pojasniti njegovo razlikovanje između ontološke i logičke istine. Spoznaja ima senzitivni i intelektualni izvor te stoga istina mora uzeti u obzir obje komponente. Istinit je sud:

»... ako izriče objektivnu stvarnost, a 'objektivna' znači 'neovisna', dakle neovisnu stvarnost. Ako je ne izriče, nije istinit, ne odgovara stvarnosti, ne slaže se s njom, ne podudara. *Istina je slaganje suda s neovisnom ili objektivnom stvarnošću.* Prema staroj definiciji: *adaequatio intellectus et rei, podudaranje razuma (suda) s neovisnim objektom ('stvar').*«²⁷

Odnos *usklađenosti suda s predmetom* (uvjet istinitosti suda) Zimmermann naziva logičkom istinom.²⁸ Za razliku od logičke istine, pojam 'objektivne istine' Zimmermann pojašnjava na sljedeći način:

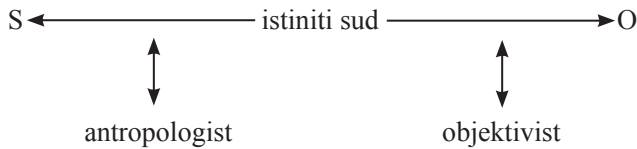
»Kadgod govorimo o 'objektivnoj vrijednosti istine' ili naprosto o 'objektivnoj istini', onda tim izrazom razumijevamo ovisnost logičke istine o predmetima. Po našoj će se dakle terminologiji logička istina zvati objektivna ne zato, što je uskladjena s predmetima, već zato što je o njima ovisna. Budući da ćemo mi ovu objektivnost logičke istine i dokazati, zato naše stanovište ispravno zovemo noetički objektivizam.«²⁹

Logička istina ima objektivnu vrijednost ako se sud podudara s objektivnom istinom. U tom smislu Zimmermann tvrdi da je logička istina objektivna jer označava usklađenost s predmetom, tj. objektivnom ili ontološkom istinom. Ontološka je istina, dakle, temelj logičke istine.³⁰ No, taj je nazor u izravnom sukobu s antropologizmom ili subjektivizmom, koji uči da logička istina nije motivirana u objektivnim odnosima, nego da se temelji na (urođenoj) zakonitosti ljudskoga mišljenja. U tom slučaju logička je istina tek relativna jer subjektivni misaoni momenti imaju samo relativnu vrijednost, tj. oni vrijede za čovjeka i to samo s obzirom na njegovo psihičko ustrojstvo.³¹

Još je Protagora naučavao da je »čovjek mjerilo svih stvari«. Sve je subjektivno, tvrdili su sofisti. Prema njihovu mišljenju, nema objektivnih svojstava, nego stvari dobivaju svojstva ovisno o tome kako ih čovjek opaža. Sve stvari, kao i sva svojstva, za nas postoje samo kao sadržaji naše svijesti. Drugim riječima, čovjek se u svojoj spoznaji ne ravna prema predmetima, nego je sam objekt (predmet

spoznaje) ovisan o subjektivnim zakonima mišljenja.³² U okviru ovakvih filozofskih sistema niječe se čovjekova mogućnosti spoznaje apsolutne istine. Sve što čovjek može otkriti samo je relativna istina – jedinstveni je to zaključak subjektivističkih spoznajnih nazora.

Ovu opreku između dvaju spoznajnih nazora – antropologizma (subjektivism) i objektivizma – Zimmermann shematski prikazuje na sljedeći način:³³

Za objektiviste objekt je nešto neovisno o našem suđenju, a subjekt je ovisan o njemu, tj. po njemu se ravna kada istinito sudi. S druge strane, subjektivisti tvrde da istina koju čovjek dohvaća ne može biti apsolutna, tj. da ne vrijedi za bilo kako organizirani S (subjekt), kako uče objektivisti, nego vrijedi samo za ljudski način spoznaje – ona je relativna. Razlog tome je, kao što je već istaknuto, njihovo uvjerenje da se istiniti sud, pa tako i evidencija, definira po relaciji ovisnosti o S, dok objektivisti istiniti sud definiraju po relaciji ovisnosti od O (objekta).³⁴

Ovime Zimmermann ponovno tematizira sukob s Kantom. Kant, kao i ostali subjektivisti, naučava da se spoznaja ravna prema subjektu odnosno prema logičkim zakonima subjekta koji spoznaje, dok se narav tih logičkih zakona temelji na duševnoj prirodi čovječjoj. Budući da se ne može reći da je ljudski način spoznaje jedini, tako se ne može reći niti da ljudska spoznaja doseže apsolutnu vrijednost. U tom smislu spoznaja je istinita samo ako se pretpostavi psihička narav čovječja, odnosno spoznaja je istinita jer je prema naravi ljudskog duha nužna. U tom slučaju, čovjek nikada ne može biti siguran vri-

23

Vidi: Rudolf Brajičić, *Filozofski eksperiment: signifikantni i egzistentni vidici u filozofiji*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1996., str. 15.

24

Vidi: Josip Oslić, »Filozofija religije u 20. stoljeću«, u: Damir Barbarić i Franjo Zenko (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću – zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 2.–4. ožujka 2006. u palači Matice hrvatske u Zagrebu*, Matica hrvatska, Zagreb 2007., str. 127–152, ovdje str. 134.

25

Usp. I. Tadić, *Filozofska misao Stjepana Zimmermanna*, str. 60.

26

Usp. *ibid.*, str. 65.

27

S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 61.

28

Vidi: S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 50.

29

Ibid., str. 54.

30

Usp. S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 62.

31

Usp. *Opća noetika*, str. 59. Vidi također: S. Zimmermann, *Temelji filozofije*, str. 65.

32

Vidi: S. Zimmermann, *Kant i neoskolastika, II. dio*, str. 19.

33

Stjepan Zimmermann, *Jaspersov egzistencijalizam, Sv. 1. Karl Jaspers prema religiji. Fragmenti o Jaspersovom egzistencijalizmu u vezi s općom filozofijom, napose neoskolastičkom*, Josip Oslić i Željko Pavić (prir.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2002., str. 140.

34

Usp. *ibid.*, str. 140. Usp. također: *Nauka o spoznaji*, str. 3; »Nauka o spoznaji«, str. 9–10.

jedi li njegova spoznaja i objektivno, tj. je li stvarnost i neovisno o ljudskom mišljenju onakva kakvu je čovjek spoznaje.³⁵

Kako bi obranio objektivnu vrijednost spoznaje, Zimmermann će pokušati dokazati da se logički zakoni kojima se čovjek služi u spoznaji ne temelje na psihičkim zakonima mišljenja, nego da su najviši spoznajni principi »evidencijom stečeni sudovi o bitku i njegovim snošajima«. Na taj će način objektivna vrijednost znanstvene spoznaje biti osigurana.³⁶ No, prije nego li se upustimo u tumačenje Zimmermannova pokušaja da logičke principe utemelji u objektivnom bitku, ukazat ćemo na način na koji on dokazuje da je spoznajni subjekt determiniran ili formiran po objektima koji su od njega nezavisni.

Intencionalni karakter spoznaje

I subjektivisti i objektivisti slažu se da spoznaja uključuje dvoje: subjekt koji shvaća i objekt koji je »shvatljiv«. No, objektivisti, kao i Zimmermann, ističu da je subjekt u spoznaji usmjeren na neki predmet, objekt, dok to usmjerenje nazivaju intencionalnost. Prema Zimmermannovu mišljenju, reći da znanje ima objektivni karakter znači isto što i reći da ono ima intencionalni karakter.³⁷ Naime, subjekt intendira objekt, objekt je »metnut pred« nas, pred naše znanje i u tom smislu znanje ima predmetni ili objektivni karakter, tumači naš autor. Upravo je intencionalnost ili upravljenost, kojom je subjekt znanja (S) usmjeren prema objektu (O), Zimmermann isticao kao most koji spaja S sa O.³⁸

U skladu s objektivizmom, Zimmermann definira »spoznaju« kao »određivanje subjekta po objektu«. ³⁹ Prema toj definiciji, spoznavanje je usmjereno prema nekom o subjektu nezavisnom »bitku«, tj. ono ga »intendira« s namjerom da ga shvati. Spoznajući, subjekt zapravo potvrđuje stvarnost objekta ili, Zimmermannovim riječima:

»Akt suđenja kojim intendiramo objektivnu stvarnost neposredno u samom objektu shvaća i njegovu stvarnost, te je tako shvaćena stvarnost (= sadržaj suda) eo ipso istinita.«⁴⁰

Mogućnost istinite spoznaje time ne ovisi više o subjektivnim spoznajnim moćima, kao što je naučavao Kant, nego o intencionalnom odnosu spoznaje spram predmeta.⁴¹ No, i ako se ukaže na intencionalni karakter spoznaje, moguće je pitati: »*Tko nam pruža jamstvo*, da se intencionalni sadržaj nalazi u predmetu?«⁴² Drugim riječima, kako subjekt može biti siguran da intencionalan sadržaj ima objektivnu vrijednost? Tu sigurnost, kao najviši kriterij istine, Zimmermann (kao i skolastička tradicija) nalazi u očevidnosti:

»Neposredni nalaz stvarnosti u objektu nazovimo *uvidaj*, kome se objekt ujedno sa svojom stvarnošću očituje; a to očitovanje nazovimo očitost ili *očevidnost* (evidencija). Ona je jamstvo, da je protuslovni sud isključen kao neistinit, ukoliko ne mogu uz takav sud pristati, a *moram pristati uz očevidni sud*, tj. ne mogu o njemu sumnjati.«⁴³

Prema njegovu mišljenju, istinitost nekog suda otkrivamo po tome što se objektivna stvarnost našem opažanju očituje ili manifestira. Sigurni smo da je nešto istina jer nam se sama istina očituje:

»... ja uviđam (uočujem) da onome o čemu sudim ili što je 'metnuto pred' moje suđenje (= predmet, objekt, O, na pr. 'ovo crno-bijelo') moram priricati onu stvarnost, kojom taj O određujem; dakle 'vidim', da baš tako moram misliti.«⁴⁴

To očitovanje naziva se evidencijom. Ona je, dakle, mjerilo ili kriterij istine koje čovjeku služi kao sredstvo za razlikovanje istinitih i neistinitih sudova i time razlog sigurnosti da se intencionalni sadržaj doista nalazi u predmetu. Pritom

Zimmermann ističe kako »očevidnost kao spoznajni momenat u prvom redu pripada predmetu, a ne misaonom subjektu«. ⁴⁵ Subjekt je siguran da je njegov sud istinit jer mu se sam *objekt* očituje.

Zimmermann nastavlja: »usprije li noetici da pronade zavisnost mišljenja od nečega što transcendirira svaki misaoni subjekt, eo ipso je neodrživ kojigod subjektivizam, – a postaje opravdan noetički objektivizam«, ⁴⁶ a objektivnu istinu otkriva u odnosu intencionalnog sadržaja s predmetom. Na primjeru dviju različitih boja – crvene i modre – Zimmermann nastoji dokazati da je sud o njihovoj različitosti objektivno istinit i da nema, kako tvrde subjektivisti, samo subjektivnu vrijednost. Taj je sud istinit, tumači Zimmermann, jer:

»... snošaj različenosti između crvene i modre boje neposredno gledamo (opažamo) u samim bojama. T. j. same boje po sebi su različite, tako da bi ovaj snošaj različenosti između crvenom i modrom bojom morao da bude sadržaj suda u kojeg mu drago misaonog bića, a ne samo u čovjeka.« ⁴⁷

Relacija različitosti proizlazi iz zamjećivanja dviju (različitih) boja. ⁴⁸ Prema tome, različitost intendirana u sudu o dvjema bojama zasniva se na objektivnoj stvarnosti što znači da i kategorija relacije svoj temelj nalazi u spozna-

35

Usp. S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 39–40.

36

Usp. Stjepan Zimmermann, »Ontološko-noetički problem u evoluciji filozofije«, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 220, Tisak nadbiskupske tiskare, Zagreb 1919., str. 59–155, ovdje str. 73–74.

37

Tumačeći pobliže pojam intencionalnosti, u djelu *Opća noetika* Zimmermann piše: »Spoznaja uopće (a u užem smislu = sud) znači dakle: *shvaćanje objekta*. Očito je po tom, da je spoznaja uvijek upravljena na neki predmet, da spoznavalac stoji naprama nečemu s namjerom, da to shvati ili usvoji; a taj snošaj spoznanja prema njegovu objektu zovemo *intencionalni* karakter spoznanje.« S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 19.

38

Usp. S. Zimmermann, *Temelji filozofije*, str. 65–66.

39

S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 4.

40

Ibid., str. 79.

41

Vidi: Ivan Čehok, *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1993., str. 46–47.

42

Vidi: S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 108–110.

43

Stjepan Zimmermann, »Spoznaja istine«, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnos-*

ti, knj. 270, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, Narodna tiskara, Zagreb 1941., str. 1–48, ovdje str. 5. Vidi također: *Nauka o spoznaji*, str. 18; »Nauka o spoznaji«, str. 21.

44

S. Zimmermann, *Jaspersov egzistencijalizam*, Sv. 1, str. 139–140.

45

S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 111.

46

S. Zimmermann, *Filozofija i religija. Filozofijske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelj vjere*, str. 197.

47

S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 85.

48

Zimmermann objektivnu vrijednost danog suda opširnije tumači u djelu *Temelji filozofije*: »Kad bi u S bio razlog što tvrdi da postoji različnost između ovog crnog i bijelog, tj. kad bi upravo naša spoznajna formacija odlučivala o tome da po njoj moramo tako tvrditi, onda nije isključena mogućnost, da bi neka drukčija formacija (spoznajni ustroj) mogla poricati da postoji različnost između ovog crnog i bijelog. A može li to? Ne može, jer takav bi S time izrekao, da crno i bijelo nije dvoje, nego da je jedno te isto, a u tom slučaju ne bi imao našeg objekta, tj. ne bi mogao reći: crno i bijelo, nego ili samo crno ili samo bijelo. Poricati za crno i bijelo da su u odnošaju različenosti, znači tvrditi za njih da su isto, a to znači za dvoje tvrditi da su jedno. To dakle ne bi mogao ustvrditi subjekt, koji doživljuje dvije boje a ne jednu.« S. Zimmermann, *Temelji filozofije*, str. 71–72.

tim predmetima, a ne u subjektivnim spoznajnim moćima.⁴⁹ Iz toga proizlazi i njegova općenita vrijednost jer ako je objekt mjerodavan za neku istinu, slijedi da je njegova vrijednost općenita, tj. da vrijedi za kojigod spoznajni subjekt.⁵⁰ Drugim riječima, sud važi za koji mu drago misaoni subjekt jer se njegova istinitost temelji na (o subjektu) nezavisnoj stvarnosti, tj. sud je istinit objektivno ili apsolutno. Zimmermann stoga zaključuje:

»Kad mi dakle kažemo, da istina navedenoga suda važi *objektivno ili apsolutno*, time hoćemo reći, da je *sudeći (misaoni) subjekt ovisan o objektu*; da određivanje objekta *nije determinirano (motivirano) u subjektu*, nego u objektu: i baš zato da mora o istom objektu jednako da sudi kojimudrago spoznajni subjekt.«⁵¹

Time je Zimmermann ujedno nastojao dokazati da objekt nije odraz subjekta koji ga intendira nego da je objekt nezavisan od subjekta i to na način da ga, primjerice u spoznaji idealnih sudova, sam objekt »tjera« da dani sud nužno smatra istinitim. Ako je, dakle, objekt nezavisan od spoznavaoaca, a on uvjetuje nužnost suda, to znači da je nužnost ovisna o objektu odnosno da je neovisna o subjektu. A takav, neovisni objekt, Zimmermann nalazi na području perceptivnih sadržaja svijesti (npr. dvije boje, s kojima je dana nužnost relacije), kao i na području idealnih objekata (primjerice u matematici).⁵²

Među idealne sudove, čiju objektivnu vrijednost Zimmermann na više mjesta u svojim djelima opširno dokazuje, posebno mjesto zauzimaju logička načela.⁵³ Ona ne obuhvaćaju samo pojedine empirijske objekte i pojedine idealne sudove nego obuhvaćaju sve objekte našeg znanja. Obuhvaćaju ih na način da je istinitost opažajnih i idealnih sudova utemeljena (ovisna) o istinitosti logičkih načela. Zimmermannovim riječima:

»... svaka je istina samo po tome istina, što su istinita logička načela. Ta su načela *uvjet* za svaku istinitost, i toliko su 'ispred' (a priori) svake druge istine.«⁵⁴

Pritom se Zimmermann dotiče apsolutnog skepticizma i njegove tvrdnje da je kod svakog suda moguća dvojbenost čime ujedno niječe sposobnost za istinu.⁵⁵ Apsolutni skepticizam polazi od tvrdnje da su ljudi često bili u zabludi glede određenih znanstvenih i činjenica koje se tiču njihova života. Stoga skeptici naučavaju da

»... mi ne smijemo ništa tvrditi, ne smijemo uz jedno definitivno pristati isključujući pri tome, što je protuslovno: ne smijemo biti sigurni. Moramo u svima našim sudovima uskratiti sigurnost, moramo ostati u univerzalnoj skepsi. (...) Njihovo geslo je: trajna sumnja o svemu!«⁵⁶

Zimmermann nasuprot skepticima nastoji »pokazati, da imade sudova, kod kojih je dvojbenost nemoguća – i onda kad se stavimo na gledište apsolutnog skeptika, koji isključivo dopušta samu dvojbenost.«⁵⁷

Ono što je Zimmermannu tijekom cijeloga života bilo u središtu interesa je traganje za nedvojbenom istinom. Boreći se protiv radikalnog skepticizma, još je Augustin tražio apsolutno sigurnu spoznaju. Način njegove argumentacije postao je klasičan – ako bi netko doista sumnjao u svaku istinu, u jedno bi se kod toga ipak morao uvjeriti, naime u to, da je ta njegova radikalna sumnja nemoguća ako nije uvjeren u vlastitu opstojnost:

»'Što ako se varaš?' Ako se varam, onda jesam. Jer, onaj tko nije, taj se ne može ni prevariti; pa prema tome, ja jesam, ako se varam. Dakle, jer jesam, ako se varam, kako se varam, da jesam, kad je sigurno da jesam, ako se varam? Stoga, jer moram biti, da bih se varao, čak i kad se varam, onda se bez dvojbe ne varam u tome što znam da jesam.«⁵⁸

Zimmermann, poput Augustina, drži da se u pobijanju apsolutnog skepticizma smijemo pozivati samo na ono što i apsolutni skepticizam priznaje, a to je sama dvojba.⁵⁹ Polazeći od dvojbe treba pronaći sud koji će i sa skeptičkog stajališta imati karakter istinitosti:

»Mi smo de facto o mnogočem sigurni – ali ne možemo znati za razlog ikoje sigurnosti t. j. reflektirajući na sve naše faktične sigurnosti treba da ipak ostanemo samo u dvojbi. Tako kaže apsolutni skeptik. Ne, odgovara dogmatik; jer: reflektirajući na dvojbu i eo ipso priznavajući fakat dvojbe u svojoj svijesti, ne mogu dvojiti ni o faktičnosti jastva.«⁶⁰

Polazeći od univerzalne dvojbe, Zimmermann otkriva tri prvotne i temeljne istine. Sama ih dvojba potvrđuje i čini neposredno očevidnima. One čine temelj kritičkog dogmatizma kojeg Zimmermann zastupa.⁶¹ Prema njegovu tumačenju, čovjek neposredno opaža da i kad dvoji on sam mora najprije postojati kako bi mogao dvojiti. U samom doživljajnom opažanju izvire istina suda »ja egzistiram«. Iz istoga izvora proizlaze i ostale dvije nesumnjive istine:

»Priznaješ da postoji dvojba; – ne samo da o njoj misliš, nego ona doista postoji kao Tvoj doživljaj ili svjesno poznata činjenica. Kad kažeš 'Ja dvojim', kao da kažeš 'Ja sam dvojeći', a u toj je izjavi uključeno 'Ja sam' ili 'Ja postojim'. Tvoja *vlastita egzistencija* je prva istina. Prva, jer s obzirom na priznatu dvojbu najprije moraš priznati jastvenu egzistenciju. (...) Drugo: čim znaš, da egzistira dvojba i da egzistira 'ja', znaš također, da egzistirati ne znači ujedno ne egzistirati. Uostalom, kada dvojiš, razlikuješ istinu od neistine; jedno ili drugo nije isto. Prema tome: *nešto ne može ujedno biti i ne biti*. To je *načelo protuslovlja*: druga istina. Treće: obje istine možeš priznati samo tako, da priznaš kao njihov uvjet *spособnost za istinu*. Nju poznaješ već time, što dvojiš, da li ona postoji; jer barem to priznaješ istinom, da 'ne možemo znati za istinu'. Priznajući svoju dvojbu moraš priznati bar ove tri istine: prvi fakat, prvi princip i prvi uvjet.«⁶²

Te će tri istine Zimmermannu poslužiti za obaranje apsolutnog skepticizma. Naime, one su dokaz da je misaoni subjekt sposoban spoznati istinu. Budući da:

49
Vidi: I. Čehok, *Filozofija Stjepana Zimmermanna*, str. 36–37.

50
Vidi: S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 77.

51
S. Zimmermann, *Temelji filozofije*, str. 81.

52
Usp. *ibid.*, str. 223.

53
O istinitosti idealnih sudova vidi: S. Zimmermann, *Jaspersov egzistencijalizam, Sv. 1*, str. 131; *Opća noetika*, str. 39; *Temelji filozofije*, str. 95; *Filozofija života*, str. 132; *Kant i neoskolastika, I. dio: sustavno kritički*, Tisak Nadbiskupijske tiskare, Zagreb 1920., str. 94.

54
S. Zimmermann, *Temelji filozofije*, str. 81–82.

55
Vidi: S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 24; »Nauka o spoznaji«, str. 14.

56
S. Zimmermann, »Spoznaja istine«, str. 2.

57
S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 49.

58
Aurelije Augustin. *O državi Božjoj/De civitate Dei, sv. II* 11, 26, Tomislav Ladan (prir.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1995., str. 61.

59
Vidi: S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 25.

60
Stjepan Zimmermann, »Glavni problemi iz suvremene noetike. (Odgovor na bilješku A. Ušeničnika u 'Bogosl. Vestniku' 1. IV. z. II 1924., str. 186.)«, *Bogoslovska smotra* XII. (1924.), br. 2, str. 225–227, ovdje str. 225.

61
Vidi: Dario Škarica, »Zimmermannova kritika skepticizma«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* XXX. (2004.), br. 1–2 (59–60), str. 149–171, ovdje str. 169–170.

62
S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. 25. Vidi također: »Spoznaja istine«, str. 24.

»... je nesumnjivo istinit sud o vlastitoj egzistenciji, kao i načelo protuslovlja, očito je u tome uključena i ta istina, da smo sposobni istinito suditi, da imademo razum ili sposobnost shvaćati istinu (= spoznati)«. ⁶³

Ove su istine ujedno dokaz da nisu sve spoznaje do kojih ljudskih um dolazi nesigurne ili sumnjive. Druga će istina (načelo protuslovlja) postati presudna za Zimmermannovo istraživanje glede mogućnosti neiskustvene spoznaje i dokazivanja Božjeg postojanja. Naime, Zimmermann će na drugoj istini (načelu protuslovlja) utemeljiti istinitost načela uzročnosti, »koje nas iz svijeta vodi k Bogu«. ⁶⁴ Prema njegovu mišljenju, nastanak kontingentnog bića nužno se veže uz tvorni uzrok. Na pitanje zašto nastajanje nije moguće bez uzroka, Zimmermann odgovara pozivajući se na načelo protuslovlja:

»A čim predmet nastane, onda time otpada jedan kontradiktorni član (tj. ne bivstvovanje), i predmet se promijeni iz jednog stanja (ne bivstvovanja) u drugo (stanje bivstvovanja). Ova se pako promjena ne bi mogla zbiti, kad bivstvovanje *predmeta* ne bi ovisno bilo o nečemu izvan samog predmeta tj. kad se ne bi bivstvovanje nalazilo s nekim bićem u uzročnoj svezi. Promjena od ne bivstvovanja na bivstvovanje bez uzročne ovisnosti upravo je tako stvarno nemoguća, kao što je logički nemoguća promjena tvrdnje u nijek.« ⁶⁵

Ako bi nastajanje, tj. prijelaz od ne-bitu u bitu, bilo moguće bez razloga, to bi značilo izjednačavati bitu i ne-bitu, a to je u izravnoj suprotnosti s principom protuslovlja koje se ubraja u »tri istine« – tri noetički sigurne pretpostavke za svaku spoznaju. ⁶⁶ Te tri istine »dogmatici zovu prvotne i temeljne istine«. One su, tvrdi Zimmermann, neoborive:

»Prvotne su i zato, jer ih skeptici, koji poriču istinitost nedokazanih spoznaja, moraju priznati i bez dokaza. Temeljne su pak zato, jer bi skeptici mogli dvojiti o logičkoj vrijednosti svih drugih sudova (i prema tome sveg filozofijskog umovanja), kad ne bi morali priznati ove tri istine.« ⁶⁷

Zimmermann vjeruje da je ovime, nasuprot tvrdnjama apsolutnog skepticizma, dokazao kako je čovjek sposoban spoznati apsolutnu istinu. No, on ujedno nastoji izbjegnuti subjektivizmu dokazujući da logička načela (prema kojima se ravna naša spoznaja) nisu tek prirodni psihički zakoni, nego da se oni temelje na objektivnom bitku, tj. da »izriču očevidne objektivne snošaje«. Naime, spoznajni sadržaj treba se ravnati prema predmetima, pa ako:

»... čovjek misaone svoje funkcije ravna po logičkim načelima, koja se osnivaju na objektivnom bitku – onda imamo u tom snošaju spoznajnog sadržaja s predmetom neprevarljivi kriterij, da je sadržaj istinit sam u sebi, t. j. da njegova istinitost vrijedi za koju mu drago psihičku organizaciju, a ne samo za ljudsku«. ⁶⁸

Prisjetimo se da je Zimmermann svojim noetičkim promišljanjem nastojao dokazati da je spoznajni subjekt sposoban spoznati istinu ne samo o pojavnom nego i o nepojavnom, metafizičkom svijetu. Naime, u predgovoru svoga djela *Nauka o spoznaji* Zimmermann ističe kako mu je glavna zadaća razriješiti pitanje mogućnosti istinite spoznaje na području metafizike:

»Nauka o spoznaji odgovara na pitanje: ima li ikojeg smisla i otpočeti izučavanje metafizike, traženje odgovora na spomenuta životna pitanja, – ili to nema smisla, ako je sva naša sposobnost spoznavanja ograničena na pojavni ili iskustveni (fenomenski, empirički) svijet? Glavno je pitanje: jesmo li uopće kadri 'prekoračiti' granicu iskustva i spoznati ikoju istinu o prekoiskustvenim (metempiričkim, metafizičkim) 'stvarima' ili predmetima (Bog, duša...)?« ⁶⁹

Zimmermann, u okviru svoje noetike, otkriva da ključnu ulogu u razrješenju ovoga pitanja imaju logička načela kojima se spoznajni subjekt služi u spoznavanju. Naš autor tvrdi da se logička načela temelje na objektivnom bitku te da se stoga vrijednost kao i opseg spoznaje može proširiti na sav bitak, a ne samo na pojavni. Logička načela po svom predmetu transcendiraju empirički

svijet pa će sva naša znanstvena spoznaja i u opsegu metafizičkih predmeta, ako je u skladu s logičkim načelima, imati apsolutnu vrijednost – tvrdio je Zimmermann.⁷⁰

Zaključak

Boreći se protiv subjektivizma Zimmermann je nastojao dokazati da je logička istina objektivna, tj. da ima apsolutnu vrijednost jer je ovisna o predmetu (objektu) koji je nezavisan od subjekta. Time je došao do skolastičke definicije logičke istine prema kojoj se vrijednost spoznaje tumači u njenoj ovisnosti o predmetima, a ne psihičkim zakonima mišljenja. Naš autor je, nasuprot subjektivizmu, tvrdio da vrijednost spoznaje nema temelj u zakonima našeg mišljenja, nego da se temelji u objektivnom bitku te je stoga neovisna o misaonom subjektu.

Budući da je Zimmermann većinu svoga stvaralaštva posvetio istraživanju mogućnosti spoznaje apsolutne istine, možemo reći da se njegov glavni znanstveni doprinos odnosi upravo na to područje filozofije. No, unatoč njegovu iscrpnom pokušaju dokazivanja istinite spoznaje koji je sproveo u okvirima vlastite noetike, bio bi veliki propust ne istaknuti da je i sama noetika Zimmermannu poslužila još jednom, višem cilju njegove filozofije, a to je otkrivanje odgovora na pitanje o smislu života:

»Kome je poznato, da sam napisao noetiku i psihologiju i religijsko-etičku filozofiju sa završnim djelom 'Smisao života', moći će iz sadržaja razabrati sustavnu izgradnju toga filozofiranja. Posljednji je problem (o smislu života) bio ciljem filozofiranja, njegov osnovni motiv.«⁷¹

Naći smisao života bio je, kako i sam Zimmermann piše u svojoj autoergografiji, »zametak« njegove filozofije. Noetika je pritom trebala poslužiti kao ona znanost koja će dokazati da je čovjek sposoban spoznati apsolutnu istinu te da je može spoznati kako glede Božje egzistencije tako i glede pitanja o smislu života:

»Mi ne filozofiramo zbog samog filozofiranja, nije nam konačni cilj u samom traženju istine, već u pronalaženju, posjedovanju istine ili u spoznajama, po kojima naš život dobiva smislenu dinamiku. Baš u tome vidimo svrhu filozofije i njezin stvaralački domašaj, da u službi istine bude vodičem života. Zato nema *filozofije*, a da ona ne bi bila *filozofija života*. Kraj svih velikih i malih pitanja ostaje njezin glavni zadatak: biti svjetlonošom na putu života.«⁷²

63 Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1941., str. 145.

64 S. Zimmermann, *Filozofija i religija. Filozofske istine o Bogu i o čovjeku: razumni temelj vjere, sv. II*, str. 37.

65 S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 445.

66 Vidi: Ante Kusić, »Početci i razvoj problema noetike u filozofiji S. Zimmermanna«, u: V. Stipetić (ur.), *Život i djelo Stjepana Zimmermanna*, str. 1–12, ovdje 7.

67 S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 71.

68 Ibid., str. 223.

69 S. Zimmermann, *Nauka o spoznaji*, str. VII.

70 Usp. S. Zimmermann, *Opća noetika*, str. 95–96.

71 S. Zimmermann, *Putem života – autoergografija*, Velebit, Zagreb 1945., str. 87.

72 Stjepan Zimmermann, *O hrvatskoj filozofiji i kulturi*, Ivan Čehok (prir.), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2001., str. 282.

Iako je svojom noetičkom teorijom ukazao na mnoge razilazne točke između vlastite i Kantove filozofije, i jedan i drugi filozof složili su se da je zadaća filozofije otkriti istinu o smislu života. Zimmermann napominje:

»Za filozofijsko bi znanje, kaže *Kant*, matematičar i prirodoslovac rado dao svu svoju znanost. Jer nikoja nam znanost osim filozofije ne otkriva najveću tajnu: pitanje o *smislu* života.«⁷³

Posmrtno sretan život s Bogom životni je cilj odnosno njegova svrha – rezultat je to Zimmermannove teističke filozofije koja svakako zaslužuje zasebno istraživanje. Za sada istaknimo to da filozofija, prema Zimmermannovu mišljenju, ima svoj razlog opstanka u prvom redu kao ona znanost koja je usko povezana s određivanjem svrhe i vrijednosti ljudskoga života. U skladu s tim piše: »Mi možemo živjeti i bez filozofije, ali bez nje ne možemo znati zašto živimo.«⁷⁴ U tom smislu možemo reći da je za njega noetika u prvom redu svojevrstan uvod, tj. preduvjet neophodan na putu potrage za smislom života.

Mihaela Lovrić

Zimmermann on the Knowledge of the Truth

Abstract

This contribution sheds light on the question of truth in the thought of a prominent Croatian 20th-century philosopher – Stjepan Zimmermann (1884–1963). Zimmermann holds that the question of truth is not only a fundamental question of philosophy, but also one of science in general. In Zimmermann's view, every scientific discipline is dependent on epistemology – the philosophical doctrine of true knowledge. A central task of noetics aims to answer the following questions: Is there absolute truth? Is all truth equally valid not only with regard to man (in relative terms) but also independently of the knower (in absolute terms)? Seeking an answer, Zimmermann adheres to the objectivist view, in accordance with which he defines "knowledge/cognitio" as the determination of the subject in terms of the object. By using the crucial evidence or proof of the objectivist noetics – the immediate manifestation of the intended reality in a proposition – Zimmermann expands the value of true knowledge/cognition beyond the limits of the laws of thoughts, and grounds it in the objective being.

Key words

Stjepan Zimmermann, absolute truth, relative truth, objectivism, subjectivism, intentionality